

УДК 373.2.015.31

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2025-20.4>

НЕСКЛАДНІ ДОСЛІДИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ШВЕЦЬ ОКСАНА ВІКТОРІВНА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, дошкільної та початкової освіти
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка
super.oksana7@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7120-9299

У статті з'ясовано, що пізнавальна активність є основою для освоєння культурного потенціалу суспільства, необхідною умовою формування розумових здібностей та особистісних якостей (самостійності, ініціативності, творчості, рішучості, успішності), які сприяють гармонійному становленню зростаючої особистості дошкільника.

Проаналізовано, що ефективно відбувається вплив на формування особистісних рис під час пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку саме в разі проведення нескладних дослідів з об'єктами природи в закладі дошкільної освіти: з'являється ініціативність у висловленні ідей, думок; самостійність у визначенні послідовності виконання запропонованих завдань, використанні допоміжних джерел, розподілі власного часу. Визначено, що дослід трактується як спосіб практичного (матеріального) впливу особи на об'єкт із метою подальшого його вивчення та пізнання його властивостей. Основною метою проведення нескладних дослідів у ЗДО є формування системи пропедевтичних наукових понять, дослідницьких умінь і навичок, освоєння яких дасть змогу дитині середнього дошкільного віку відчувати радість відкриття нового знання, пізнати себе та навколишній світ, формувати природничу й екологічну компетентність у контексті ідей сталого розвитку.

Описано, що нескладні досліді надають можливість дітям у закладі дошкільної освіти побачити й те, що в навколишньому оточенні не піддається спостереженню чи ж є дуже короткочасним. Визначено, що організація нескладних дослідів у закладі дошкільної освіти охоплює розв'язання п'ятирічними дітьми освітніх ситуацій шляхом проведення дослідів та експериментування, що передбачає від дітей залучення чуттєвого досвіду, вмінь самостійно аналізувати результати, робити висновки, пізнавати особливості явищ природи, вивчаючи їх всебічно.

Ключові слова: нескладні досліді, пізнавальна активність, формування, заклад дошкільної освіти, STEM-освіта, STREM-освіта, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції побудови освітнього процесу в закладах дошкільної освіти (далі – ЗДО) ґрунтуються на усвідомленні ціннісної дошкільного дитинства як унікального періоду для становлення й розвитку особистості на ідеях сталого розвитку. Неабияка роль у контексті означених процесів відводиться активності, яка виступає ознакою особистісного становлення дитини та сприяє її всебічного розвитку. Саме завдяки активності дитина середнього дошкільного віку усвідомлено вступає в життєво необхідні для неї соціальні стосунки, взаємодіє з довкіллям (на основі сформова-

ного світогляду та системи цінностей, що передбачають його збереження). Проблема формування пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку є актуальною в сучасному українському суспільстві, яке, як ніколи, потребує креативної, активної, ініціативної, гармонійно розвиненої, творчої, відповідальної, самостійної особистості.

Пізнавальна активність (далі – ПА) слугує основою для освоєння дитиною культурного потенціалу суспільства, необхідною умовою формування розумових здібностей та особистісних якостей (самостійності, ініціативності, творчості, рішучості, успішності тощо), які

сприяють гармонійному становленню зростаючої особистості дошкільника. Одним з ефективних методів формування пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку виступають нескладні досліди в ЗДО.

Базовий компонент дошкільної освіти (2021 р.) зазначає, що дослідницька діяльність удосконалює розвиток дитини дошкільного віку, сприяє формуванню системних і глибоких знань про навколишній світ у взаємозв'язках і залежностях. У такій діяльності дошкільник навчається аналізувати проблеми, демонструє активність і допитливість, реалізує свої завдання під час взаємодії з іншими людьми, здійснює самостійні відкриття у світі природи. Дитина дошкільного віку вбачає в природі живу лабораторію, у якій доступні для спостереження та вивчення життя тварин, а також є можливість засвоїти елементарні знання, уміння та навички природодоцільної поведінки в природі, примноження та охорони її багатства [1]. Крім того, нескладні досліди надають можливість дітям середнього дошкільного віку побачити й те, що в навколишньому оточенні не піддається спостереженню або буває дуже короткочасним. Діти з радістю під керівництвом вихователя ЗДО здійснюють дослідження нових об'єктів живої та неживої природи, зокрема тих, які є здатність обстежити, перетворити, змінити, розділити з метою пізнання їхніх внутрішніх зв'язків, які не можна осмислити з використанням органів чуття [3, с. 3]. Під час організації та проведення нескладних дослідів у природі здійснюється формування пізнавальної активності п'ятирічних дітей, розвиток інтелектуально-моральних рис, необхідних для всебічного розвитку дітей на етапі дошкільного дитинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику застосування практичних методів ознайомлення дітей із природою (нескладні досліди й експериментування) у роботі з дошкільниками було досліджено вітчизняними вченими Т. Бабюк, Г. Беленькою, Л. Велетнюк, Н. Горобахою, І. Стеценко, Н. Чепурною, Л. Швайкою, Н. Шалдою, В. Шавровською. Дослідження О. Гнізділової, І. Зайцевої, С. Єлманової, І. Карук, К. Крутий,

І. Карапузової, З. Плохій, Л. Олійник, С. Павлюк, О. Панченко, Л. Русан та ін. обґрунтували, що нескладні досліди є ефективним засобом формування пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку та гармонійного становлення світогляду дитини дошкільного віку та її особистісного розвитку [5, с. 11]. Роль ПА в організації освітнього процесу досліджують сучасні науковці М. Анцибор, А. Богущ, В. Буряк, Н. Ваганова, С. Козачук, С. Ладивір, С. Максименко, М. Марусинець, Л. Мар'яненко, М. Махмутов, І. Мордоус, А. Палія, Н. Половнікова, М. Смульсон, Т. Піроженко, О. Портяна, Т. Ткачук, І. Харламов та ін. [10, с. 12]. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, актуальними та не до кінця з'ясованими залишаються питання особливостей і практичних аспектів формування пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку засобом нескладних дослідів.

Мета статті – теоретично охарактеризувати специфіку формування пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку засобом нескладних дослідів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі модернізації дошкільної освіти актуалізуються питання щодо використання сучасних засобів, прийомів в організації нескладних дослідів у природі. Усе більшої актуальності набувають питання впровадження такого виду діяльності під час реалізації елементів STEM-освіти та STREAM-освіти в ЗДО. Наразі Інститут модернізації змісту освіти зазначає важливість упровадження елементів STEM-освіти та STREAM-освіти в Україні для реалізації завдань сталого розвитку та працює над реалізацією цієї методики в освітніх закладах. Забезпечення розвитку STEM-освіти в ЗДО відбувається на початковому рівні, основним завданням якого є стимулювання та підтримка допитливості й інтересу до освітньої діяльності, пошуку та здобуття нових знань, мотивація до проведення самостійних досліджень, створення власноруч простих приладів, конструкцій, науково-технічна творчість із метою вивчення природодоцільної поведінки для збереження довкілля як однієї з ідей сталого розвитку.

Термін «активність» розглядається як діяльний, енергійний, ініціативний. Категорія «активність» є ключовим поняттям сучасної науки, однак сам термін «пізнавальна активність» відображає здебільшого психологічні та практичні здатності дітей до пізнання, цілеспрямованого перетворення довкілля і себе в ньому з метою особистісного зростання. Зауважимо, що М. Дячук трактує активність як рису особистості, яка виявляється в готовності, прагненні до самостійної діяльності, охоплює якості її здійснення, вибір ефективних шляхів для досягнення поставленої мети, демонстрацію власного ставлення до обраної діяльності та її результатів [7, с. 97]. Ґрунтовний аналіз проблеми ПА відображено в працях Т. Шамової, Л. Шумей, які її визначають як діяльність або як рису особистості у відриві від діяльності [11, с. 15].

Аналіз науково-педагогічних джерел засвідчив, що можна виділити різні підходи до розуміння означеного поняття: як якість дошкільника, пов'язану з допитливістю в цей віковий період (Л. Лохвицька, Л. Проколієнко), як пізнавальні здібності особистості

дитини (О. Портяна, О. Проскура), як процес розвитку мислення (В. Голіцин, В. Котирло), як важливу пізнавальну потребу (С. Максименко, С. Ладивір) тощо [12, с. 338]. Отже, базовим завданням розумового виховання дитини середнього дошкільного віку є стимулювання і збагачення образних форм пізнавальної діяльності в ЗДО та вдома батьками під час спільних видів діяльності. Подаємо найпоширеніші визначення поняття «пізнавальна активність» на рис. 1.1. У наукових пошуках таких дослідників, як О. Брежнева, Л. Буркова, О. Кононко, С. Ладивір, І. Литвиненко, Б. Мухацька, Т. Ткачук та ін., означене положення набуває подальшого розвитку: актуалізується необхідність орієнтації пізнавальної діяльності на розвиток образних форм пізнання світу через провідні види діяльності на етапі дошкільного дитинства, тобто збагачення й максимальне розгортання тих ціннісних якостей, щодо яких характерна природовідповідність та цінність дошкільного дитинства [13, с. 8]. Проблема вдосконалення пізнавальної діяльності, організації та ефективного керівництва нею набуває осо-

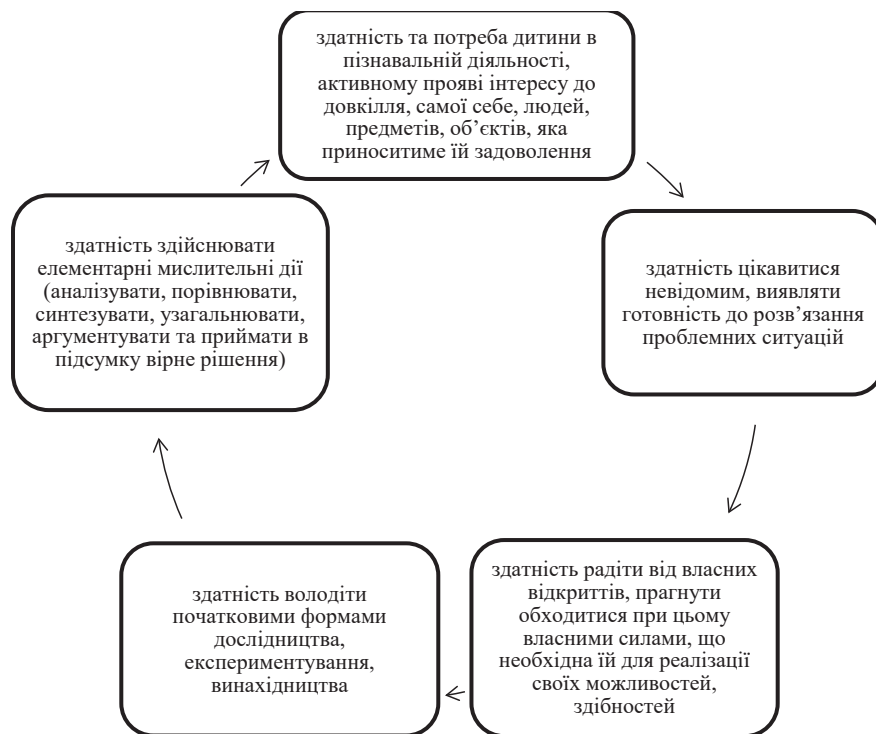

Рис. 1. Визначення терміна «пізнавальна активність» крізь призму здатностей дитини на етапі дошкільного дитинства [11, с. 16]

бливого значення як для особистісного розвитку дітей дошкільного віку загалом, так і для інтелектуального розвитку. Слід наголосити, що пізнавальна діяльність зазвичай стимулюється пізнавальною активністю, котра розглядається як стан готовності неї.

Зокрема, Т. Ткачук вбачає в пізнавальній активності самостійну, ініціативну діяльність дитини дошкільного віку, зорієнтовану на пізнання навколишньої дійсності шляхом допитливості та змотивовану потребою вирішення пізнавальних завдань, які виникають перед нею у спеціально створених ситуаціях [13, с. 8]. Т. Ткачук трактує її як «самостійну, ініціативну та креативну діяльність дитини, допитливість, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності та зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед дитиною у конкретних освітніх ситуаціях» [13, с. 9]. Так, пізнавальна активність є «своєрідним особистісним утворенням, котре є виявом індивідуальних відгуків особи на пізнання, активну участь, розумово-емоційну чуйність та сприйнятливості дитини в освітньому процесі» [6, с. 28]. Грунтовний аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури засвідчив, що саме середній дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку пізнавальної активності. У цьому віці дитина навчається чітко усвідомлювати поставлену мету, здійснює пошук шляхів її досягнення. Проаналізовані дослідження вкотре доводять, що пізнавальна діяльність дитини дошкільного віку – це доволі складний і багатовекторний процес. За результатами вивчення проблеми можна визначити основні риси пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку: «перехідний стан, який передує діяльності та водночас породжує її; мірило діяльності, риса, якість особистості дитини, що є результатом і головною умовою розвитку та виховання; риса дитини п'ятого року життя, яка відображається у її ставленні до пізнавальної діяльності (з опорою на стан готовності, демонструванні прагнення до самостійної діяльності), акцентована на засвоєння дошкільником соціального досвіду, накопичених суспільством знань і способів діяльності, відображається

у якості пізнавальної діяльності» [9, с. 21]. Науковицею К. Крутій визначено види пізнавальної активності дошкільників: «перцептивно-мнемічна (головним чином це активність сприйняття і запам'ятовування знань); наочно-практична (як різновид перцептивно-мнемічної активності, що знаходить вияв під час розгляду наочних на онлайн-посібників та практичних дій із предметами навколишнього оточення, що вивчаються дитиною); операційно-дієва (внутрішні розумові операції дитини); творчо-пізнавальна (зумовлює розвиток творчої активності дошкільника в різних видах діяльності); мотиваційна (вербальне та невербальне стимулювання різних видів пізнавальної активності дитини, формування у неї позитивного ставлення до процесу учіння (засвоєння навчального матеріалу, вироблення умінь та навичок, розвиток особистісних якостей)» [8, с. 3].

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (2021 р.) зазначено, що проявами ПА є інтерес дитини до довкілля, самої себе, активне сприймання предметів, об'єктів, людей, подій. Дитина-дошкільник характеризується спостережливістю, кмітливостю, допитливістю [1]. Аналіз програм розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкільля» [4] та «Я у Світі» [14] дав змогу виділити особливості розуміння сутності проблеми дослідження. Так, у програмі «Українське дошкільля» (2017 р.) для дітей середньої групи (5-го року життя) в освітній лінії «Особистість дитини» в рубриці «Безпека життєдіяльності» окреслено, що дитина «має знання про небезпеку від гарячих предметів і рідин; ліків та хімічних речовин» [4, с. 107]. У рубриці «Безпека в природі» визначено, що потрібно «формувати уявлення про те, що все в природі взаємопов'язане і впливає на здоров'я людини: сонце, повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини тощо» [4, с. 108].

Освітній напрям «Дитина в природному довкіллі» містить окреслені вікові можливості дитини 5-го року життя (особливості розвитку пам'яті, емоцій, уяви, уваги, мислення, почуттів, волі, мовлення), які важливо враховувати вихователю ЗДО під час формування пізнавальної активності дітей середнього дошкіль-

ного віку засобом нескладних дослідів. Серед основних завдань передбачено «підводити дітей до визначення суттєвої, спільної для всіх об'єктів природи ознаки: вода, земля, пісок, глина, каміння, повітря – не росте, не живиться, не розмножується» [4, с. 127], «підтримувати практичні дослідницькі вміння з догляду за рослинами» [4, с. 128]. У рубриці «Природа планети Земля» до означеної освітньої лінії для дітей середнього дошкільного віку передбачено «знайомство дітей з явищами природи (сонцем, повітрям, водою, ґрунтом, піском, глиною, камінням), сезонними змінами в природі, рослинами (деревами, кущами, трав'янистими рослинами і змінами в рослинному світі в різні пори року тощо), тваринами (дикими, свійськими; птахами, комахами, земноводними)» [4, с. 129]. У рубриці «Життєдіяльність людини в природному довкіллі» передбачено, що потрібно «формувати в дітей первинні уявлення, що природу треба оберігати» [4, с. 130]. У рубриці «Всесвіт» – «привертати увагу до дослідження Космосу, космічних кораблів, космонавтів та їхнього одягу» [4, с. 131]. Серед показників компетентності дитини середнього дошкільного віку за освітнім напрямом «Дитина в природному довкіллі» (програми «Українське дошкілля») такі: дитина «усвідомлює, що вітер – це рух повітря», «визначає властивості піску, глини, ґрунту, ознаки води», «бере участь у пошуково-дослідницькій діяльності» [4, с. 131]. У програмі розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» завдання щодо змісту освіти подані у єдності для молодшого та середнього дошкільного віку, хоча групи розділено в описі вікових можливостей та освітніх завдань. І так, навчання дітей 5-го року життя передбачає за цією програмою, як і за програмою «Українське дошкілля», опис вікових можливостей дітей цього віку, тоді вже подано опис освітніх ліній та їхніх показників, освітніх завдань. Зміст освіти дітей середнього дошкільного віку за освітньою лінією «Дитина в природному довкіллі» містить підрубрики «Планета Земля», «Рослинний світ», «Тваринний світ», «Явища природи», «Природні об'єкти», де для вихователів передбачено збагачення досвіду

практичних дій з предметами, спонукання до експериментування, збільшення тривалості занять дитини з об'єктами природи, а також підрубрики «Життєдіяльність людини», «Всесвіт» [14, с. 183]. Серед освітніх завдань: «сприяти розвитку пошуково-дослідницької діяльності – надавати дитині можливість експериментувати з водою, піском, снігом, камінцями, черепашками тощо» [14, с. 191]. У показниках компетентності дитини на кінець 5-го року життя окреслено знання, уміння, базові якості (сприйнятливність, допитливість, самостійність, самовладання, гідність, справедливість, відповідальність, креативність) [14, с. 195], які допомагають дитині в пошуках відповідей на проблемні запитання про природу і знання яких допомагає вихователю ЗДО формувати пізнавальну активність дітей середнього дошкільного віку засобом нескладних дослідів. Важливу роль відвели аналізу діяльності ЗДО України та безпосередньо вивченню досвіду вихователів через аналіз сайтів ЗДО, бесіди з вихователями. Було проаналізовано сайти таких ЗДО: ЗДО № 6 «Сонечко» (м. Ужгород), ДНЗ № 814, № 315 (м. Київ), ЗДО № 26 «Ласкавушка» (м. Суми), ЗДО № 22, № 36, № 10 (м. Тернопіль), ЗДО № 135 (м. Львів), ЗДО № 10, № 7 «Лелітка» (м. Луцьк), ЗДО № 5 «Сонечко», № 2, № 3 (м. Кременець), СЗДО № 36, № 189 (м. Запоріжжя), ДНЗ № 411 (м. Харків), ЗДО № 160, № 66, № 225 (м. Одеса) – на предмет висвітлення особливостей роботи вихователів щодо розвитку в дітей пізнавальної активності та використання нескладних дослідів із цією метою. На проаналізованих сторінках вебсайтів ЗДО було яскраво відображено різні аспекти діяльності вихователів ЗДО з проблеми нашого дослідження: представлені фотозвіти проведення з дітьми дослідів різної тематики, проведення дослідницьких тижнів, опис досвіду облаштування пошуково-дослідницьких осередків для дітей середнього дошкільного віку, зразки ігрових форм роботи для формування пізнавальної активності дітей середнього та старшого дошкільного віку. На сайті ЗДО № 66 м. Одеси представлені методичні рекомендації для батьків, як залучити дитину

до проведення НД вдома, та матеріали для батьків, які досліди полюбляють діти різних статей. Оновлення інформації на сайтах відбувається систематично, про що свідчать нові фото, зразки онлайн-форм роботи (відеоролики, відеозаняття) для дітей різних вікових груп, які можна переглядати на сайті ЗДО (на окремих потрібно спочатку зареєструватися, тоді можна переглядати матеріали для вихователів чи для батьків дошкільника). Бесіди з вихователями засвідчили потребу в оновленні матеріально-технічного забезпечення у ЗДО для проведення цікавих та актуальних для дітей нескладних дослідів (зазвичай наголошували, що дітей більше, ніж обладнання, що унеможливує самостійне проведення дослідів дітьми, а лише вихователь може проводити демонстраційний дослід). Укотре вдалося констатувати, що нескладні досліди для дітей – цікаве заняття, яке дає змогу бути самостійним, креативним і перевірити / знайти відповіді на ті питання, які так турбують п'ятирічних дітей. Виокремлюють такі етапи розвитку пізнавальної потреби засобами нескладних дослідів: період прояву допитливості (цікавість формує потребу у враженнях); період допитливості (потреба в пізнанні зв'язків між внутрішніми і зовнішніми особливостями предметів та явищ навколишньої дійсності); період пізнавальної активності (потреба в пізнанні, цілеспрямованому процесі пізнавальної діяльності) [1, с. 28]. Зазначимо, що такого роду дослідницька діяльність захоплює дітей, оскільки на основі виявлення таких взаємозв'язків у дітей середнього дошкільного віку формуються усвідомлені знання про природу та розвивається пізнавальний інтерес як основа для пізнавальної активності. Організація нескладних дослідів у ЗДО охоплює розв'язання дітьми середнього дошкільного віку освітніх ситуацій шляхом проведення дослідів і нескладного експериментування, що передбачає від дітей залучення чуттєвого досвіду, вмінь самостійно аналізувати результати, робити висновки, тобто пізнавати особливості явищ природи, вивчаючи їх всесторонньо. Отже, основу дослідницької діяльності в ЗДО входять такі компоненти: «розвиток пізнавальних умінь

і навичок у дітей дошкільного віку; уміння орієнтуватися в інформаційному просторі та використовувати ці уміння під час вибору тематики дослідів та експериментів; уміння самостійно діяти під час спостережень та елементарних дослідів, переносити знання в нові ситуації та бути успішним; уміння інтегрувати знання з різних галузей наук; уміння критично мислити» [8, с. 3].

Зауважимо, що ефективно відбувається вплив на формування особистісних рис у контексті пізнавальної активності дослідів з об'єктами природи в ЗДО: з'являється ініціативність під час висловлення ідей, думок; самостійність у визначенні послідовності виконання запропонованих завдань, використанні допоміжних джерел, розподілі власного часу. Дитина середнього дошкільного віку вчиться працювати в групі однолітків, демонструвати власні організаторські й комунікативні здібності, закріплює почуття обов'язку та відповідальності перед іншими вихованцями, вчиться допомагати їм, враховувати їх думку та поважати як особистостей. Сьогодні потребує належної уваги з боку освітньої спільноти до проблем організації та проведення нескладних дослідів у ЗДО. Використання нескладних дослідів у ЗДО важливе тим, що вони забезпечують доказовість, повноту і міцність знань, умінь дітей і сприяють розвитку базових якостей (сприйнятливості, допитливості, самостійності, самовладання, гідності, справедливості, відповідальності та креативності). Застосування нескладних дослідів із дітьми середнього дошкільного віку створює передумови для емоційно-чуттєвого сприймання, пошуково-практичної діяльності дітей і вербального обґрунтування причинно-наслідкових зв'язків у природі. Такого роду інтегровано-органічний зв'язок сприяє максимальній активізації когнітивної діяльності дітей середнього дошкільного віку, оскільки відповідає характеру мислення дошкільників цього віку. Наголосимо, що в нескладних дослідах для дітей середніх груп ЗДО слід вводити наочно виражені явища й об'єкти природи, зв'язки між якими доступні сприйманню та осмисленню дітьми та збуджуватимуть у них допитливість

та пізнавальний інтерес: досліди на встановлення зв'язків між станом води й температурою повітря, на встановлення захисних властивостей снігу, усвідомлення залежності росту рослин від певних умов (зміни кількості тепла, світла, внесених добрив, вологи в ґрунті тощо). Важливо, що не можна проводити з дітьми середнього дошкільного віку нескладні досліди, які передбачають знущання чи гибель живих істот [7, с. 97]. Охарактеризуємо структуру нескладних дослідів у ЗДО:

1. Підготовка дітей до дослідів. Вихователь дітей раннього та дошкільного віку проводить з дітьми бесіду, щоб зацікавити їх дослідом, мотивує на успішну діяльність та виявляє наявні знання із запланованої дослідницької діяльності, її теми. Наприклад: «Як ви думаете, діти, чи живі взимку дерева? Чому, на вашу думку, вони не замерзають взимку?» тощо.

2. Початок дослідів: обговорення умов і висунення припущень (гіпотези дослідження): «Я читала в енциклопедії, діти, що дерева взимку не замерзають, бо в їхньому соку є багато цукру. Давайте винесемо на двір (на мороз) дві скляночки з водою: в одній буде звичайна вода, а в іншій – підсолоджена (із цукром). Як ви думаете, яка вода швидше замерзне і чому?»

3. Хід дослідів: спостереження дітей за перебігом дослідів, обмін думками, обговорення. Перевірка висунутої гіпотези дослідження.

4. Заклучний: обговорення наслідків дослідів, чи підтвердилася висунута гіпотеза, висновки [7, с. 98]. Зміст і характер пізнавальної активності дитини під час нескладних дослідів має такі зовнішні прояви: активна увага й особливий інтерес до явища чи об'єкта природи; емоційне ставлення до явища чи об'єкта природи, багатоманіття емоцій, що викликав об'єкт (здивування, захоплення, радість, сміх тощо); практичні дії, спрямовані на знайомство, розпізнавання нового предмета чи об'єкта, усвідомлення його функцій і призначення, способи нетрадиційного використання; тривалість інтересу дитини до нового [13, с. 9].

Організація та планування дослідно-експериментальної діяльності дітей у природі акцентують увагу вихователя ЗДО на вирішення такого завдання: обґрунтоване та мотивоване застосування теоретичних уявлень на рівні узагальнення й систематизації знань, утворення понять. З огляду на це аналіз сучасної науково-методичної літератури [2; 6; 7; 11; 12] засвідчив, що нескладні досліди проходять поетапно:

1. Творчий – початок дослідів. Він розпочинається з висунення припущення.

2. Практичний – перебіг дослідів та подальший обмін думками.

3. Рефлексійний – заклучний (підсумковий), під час якого обговорюють результати проведеного дослідів, підводять висновки, узагальнюють, чи підтвердилася або спростувалася гіпотеза дослідження.

Наголосимо, що нам імпонує традиційна структура нескладних дослідів, що передбачає чотири етапи і є більш традиційною для практичного використання у ЗДО, ніж ця, що охоплює три етапи. Загальновідомо, що навчальний дослід – це елементарний експеримент, який виступає практичним методом пізнання навколишнього світу, накопичення чуттєвого досвіду дитиною. Іноді відомості про природу (явища) мають такий характер, що без дослідницької діяльності сформувати у п'ятирічних дітей правильне уявлення про такий об'єкт узагалі неможливо, і тут на допомогу вихователю ЗДО приходять нескладні досліди.

За способом діяльності нескладні досліди поділяються на демонстраційні (вихователь показує хід дослідів, поетапно всі особливості експерименту) та фронтальні (проводять діти під керівництвом вихователя ЗДО). Окреслимо детальніше такі види дослідів.

Демонстраційні досліди та експерименти проводить вихователь ЗДО, а діти спостерігають за його проведенням. Такого роду форми роботи проводять тоді, коли досліджуваний об'єкт є у єдиному екземплярі та неможливо його використати для кожної дитини. В усіх інших випадках зазвичай проводять фронтальні експерименти чи досліди, щоб діти були активними учасниками перетворення об'єктів чи явищ природи [1, с. 14].

За тривалістю досліди поділяють на короткотривалі (зазвичай у межах заняття) та довготривалі (передбачають спостереження за об'єктом протягом певного часу, фіксацію результатів для кінцевого узагальнення). Середній дошкільний вік є оптимальним періодом для здійснення та залучення дітей до різних видів дослідів, оскільки діти перебувають в періоді «чомучок», яких цікавить все, що їх оточує. Урахування вікових особливостей дітей цього періоду забезпечує ефективну дослідницьку діяльність дітей у середніх групах та активно впливає на формування в дітей пізнавальної активності.

Діти середнього дошкільного віку люблять обговорювати з дорослими свої дії, прагнуть до самостійності, активні та ініціативні в дослідній діяльності, спрямовані на досягнення результатів своєї діяльності – усе це важлива умова для формування та розвитку пізнавальної активності. Якщо вихователь ЗДО враховує прояви пізнавальної активності своїх вихованців, то він вибиратиме нескладні досліді тієї тематики, яка не лише регламентована програмою розвитку в ЗДО, а й відповідає індивідуальним інтересам дітей, є цікавою для них на цей час. Доповнення досліді «цікавими матеріалами для перетворення дітей в активних дослідників, опосередковане керівництво діяльністю дітей – такого роду дослідницька діяльність буде ефективною та результативною у ЗДО, а діти оволодіють високим рівнем пізнавальної активності» [12, с. 340]. Здебільшого нескладні досліді у ЗДО проводяться для вирішення освітніх завдань, пов'язаних із вивченням властивостей об'єктів неживої природи: сонця, води, повітря, ґрунту тощо. Дітей середнього дошкільного віку шляхом проведення досліді зазвичай легко переконати в перетвореннях води у твердий, рідкий і газоподібний стани. Можемо продемонструвати дітям дослід, який переконає їх у здатності повітря заповнювати предмети, які нас оточують: у порожню склянку покласти сухий папірець. Далі вихователь ЗДО просить дітей доторкнутися до нього, переконатися, що він сухий, а тоді на очах дітей склянку з папірцем занурює у воду (в миску з водою). Важливо запитати

дітей, чи папірець намокне чи ні, щоб кожна дитина висловила свою думку. Вислухавши припущення (гіпотези) дітей середнього віку, вихователь дітей раннього та дошкільного віку занурює склянку і, виймаючи її з води, дає дітям побачити те, що папірець у склянці залишився зовсім сухим. Вихователь із дошкільниками доходять висновку, що повітря перешкоджало воді, бо заповнювало склянку. Найпоширенішим у ЗДО є нескладні досліді, що передбачають кидання у воду грудок землі або глини: діти спостерігають за появою бульбашок, а дорослий підводить їх до висновку, що там було повітря. Кожна пора року створює нові можливості для проведення нескладних дослідів з дітьми середнього дошкільного віку. Так, улітку варто продемонструвати дошкільникам утворення веселки, спрямувавши струмінь води проти сонця. Такого роду дослід переконує дітей в причинах такого явища в природі наочно. Ще одним нескладним дослідом є вирощування рослин у ґрунті (облаштувати город на підвіконні) або вирощення рослини гідропонним способом. Більшість дослідів із рослинами у ЗДО проводять для того, щоб переконати дітей середнього дошкільного віку у важливості для розвитку рослин таких факторів зовнішнього середовища, як світло, вода, тепло, поживні речовини (добрива), та навчити дітей доглядати за рослинами, вивчати їх.

Центральне місце в стимулюванні пізнавальної активності дитини посідають нескладні досліді з об'єктами природного довкілля, коли дошкільник отримує простір для реалізації своїх дій та змогу систематично спостерігати за різними явищами природи. За таких умов дитина мимовільно ставить перед собою нові завдання, сама прагне знайти на них відповіді, створюючи нові умови. Роль вихователя ЗДО під час проведення дослідів – підтримувати ініціативу дитини, її пізнавальний пошук, своєчасно та толерантно спрямовувати хід її спроб, ненав'язливо допомагати аналізувати помилки, мотивувати на успіх, зміцнюючи впевненість у собі її силах. Менше можливостей у ЗДО для проведення дослідів із представниками тваринного світу, однак є досліді, які вихователь може провести з тва-

ринами, щоб діти навчилися за ними доглядати та виявляти до них інтерес, що не завдає шкоди тваринам. Також не менш важливо, щоб діти проводили досліди й експерименти вдома, доповнюючи свої знання та закріплюючи здобуті у ЗДО навички. На дитячих майданчиках діти знайомляться із властивостями піску, води, які закріплюють в ігровій діяльності, спостерігають за об'єктами та явищами природи (веселкою, хмарами, дощем, сонцем, вітром, снігом тощо). Так, під час дослідно-експериментальної роботи на метеомайданчиках діти щоденно спостерігають за зміною природних умов відповідно до пори року, вимірюють тінь, досліджують температуру повітря, напрямок вітру, кількість опадів тощо [12, с. 339]. Тема дослідження, за яку береться дошкільник, не повинна бути надуманою вихователем ЗДО. Вона повинна бути реальною, цікавою і справжньою, такою, що виконується, тож потрібна наочність. Треба застосовувати різноманітні прийоми віднаходити причини та зв'язки, робити певні висновки. Отже, нескладні виступають важливою умовою формування пізнавальної активності в дітей середнього дошкільного віку й активізують процеси пізнавального інтересу в дітей.

Організація нескладних дослідів для дітей середнього дошкільного віку дає змогу реалізувати своєрідні сходинки пізнання світу дитиною дошкільного віку у STEAM-освіті та формувати пізнавальну активність: створюємо емоційний образ об'єкта за допомогою живопису, музики, танцю, літератури; взаємодоповнюємо та порівнюємо враження від об'єктів живої і неживої природи, активізуємо власний досвід дитини під час дослідів та експериментів з рослинами й об'єктами неживої природи; переходимо від емоційного образу об'єкта природи до наукового, що передбачає засвоєння цілей сталого розвитку і їх розуміння на рівні дошкільного дитинства.

Дослідження природи дає змогу розвивати в дітей дошкільного віку фантазію, наукову творчість та сміливість, впевненість у власних силах, самостійність, цілеспрямованість, вміння доводити свою думку, тобто всьому тому, без чого ніколи не буде справжніх відкриттів. Реалізація вищевказаних завдань

відбувається шляхом створення вихователями ЗДО пошукових ситуацій, творчого підходу до організації видів дитячої діяльності, які стимулюють роботу уяви; заохочення та мотивації до пошуку нових і креативних варіантів розв'язання пошуково-дослідницьких завдань, що, зі свого боку, сприяє формуванню в дошкільників культури інженерного мислення. Найкращою умовою формування в дітей дошкільного віку ПД є організація систематичних спостережень, цілеспрямоване керівництво ними з боку вихователя ЗДО, який реалізує мету – послідовно формувати в дітей знання з опорою на емоційні інтереси дитини й особливості її мислення. Застосування методу проєктів у ЗДО має на меті стимулювання інтересу дітей до певних проблем і їхнє розв'язання через діяльність, а також практичне застосування набутих знань і розширення можливостей дітей у самореалізації.

Висновки. Отже, нескладні досліди як засіб формування пізнавальної активності в контексті ідей сталого розвитку можливі за дотримання певних вимог: обґрунтовано підходити до вибору змісту та форм організації пізнавальної діяльності, які проєктують вибраний тип мислення та свідомості дітей середнього дошкільного віку; новий матеріал пропонувати дошкільникам як щось незвичайне, нове, що є протиріччям до старого, тоді вони його краще запам'ятають; застосовувати різні види пізнавальної діяльності (проєктування, моделювання, дослідження, експериментування); поєднувати інноваційні та традиційні технології навчання дітей середнього дошкільного віку під час пошуково-дослідницької діяльності; вихователь має бути фасилітатором у спільній з дітьми дослідницькій діяльності, стимулювати дитячу ініціативність і самостійність, відповідальність за результат роботи; використовувати мнемотехнічні засоби, які стимулюють розвиток пізнавального інтересу й активність дошкільників у ЗДО та вдома; важлива також співпраця ЗДО з батьками через онлайн-технології та офлайн.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці алгоритму додання нескладних дослідів до структури проєктної діяльності у старших групах в ЗДО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Міністерство науки і освіти України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 12.04.2025).
2. Бабюк Т. Й. Організація дослідницько-експериментальної діяльності дітей у природі. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2012. 64 с.
3. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. 120 с.
4. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
5. Буздуган О. А., Єгорова Г. М. Педагогічні умови виховання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з оточуючою дійсністю. *Дошкільна освіта у вимірі сучасності: педагогічний альманах*. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2019. С. 11–16.
6. Войтович Н. Дослідно-експериментальна діяльність дітей в природі в контексті STEM-освіти. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.* : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29–30 січня 2021 року). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2021. С. 28–31.
7. Дячук М. Формування пізнавальної активності дітей середнього дошкільного віку засобом нескладних дослідів. *Науковий простір студента: пошуки і знахідки (ч. 1.) : матеріали Всеукраїнської науково-практичної студентської інтернет-конференції (28 березня 2022 року): збірник тез*. Київ : НПУ імені Драгоманова, 2022. С. 97–102.
8. Крутий К. Розвиток навичок критичного мислення у дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2021. № 11. С. 3–6.
9. Садова Т. А., Рудакова А. О. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений (Young Scientist)*. 2017. № 10.1. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2017/10.1/13.pdf> (дата звернення: 11.03.2025).
10. Сталий розвиток. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (дата звернення: 12.04.2025).
11. Шумей Л. Т. Маленькі дослідники. Організація пошуково-дослідницької діяльності дітей. *Палітра педагога*. 2008. № 5. С. 15–18.
12. Швець О. В. Дослідно-експериментальна діяльність в природі як засіб розвитку творчої дитини дошкільного віку. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії»*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради ; [відпов. секр. І. Л. Пукас]. Київ : Міленіум, 2020. С. 338–340.
13. Щербакова К. Розвивати пізнавальну активність дитини. *Дошкільне виховання*. 1990. № 11. С. 8–9.
14. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР_Україна», 2019. 488 с.

SIMPLE EXPERIMENTS AS A MEANS OF FORMING THE COGNITIVE ACTIVITY OF MIDDLE PRESCHOOL AGE CHILDREN

SHVETS OKSANA VIKTORIVNA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Pedagogy, Preschool and Primary Education
*Kremenetsk Regional Humanitarian and Pedagogical Academy
named after Taras Shevchenko*

Introduction. *The problem of forming the cognitive activity of children of middle preschool age is relevant in modern Ukrainian society, which, more than ever, needs a creative, active, initiative, harmoniously developed, imaginative, responsible, independent personality. One of the effective methods of forming the cognitive activity of children of middle preschool age is simple experiments in preschool education.*

Purpose – *to theoretically characterize the specifics of the formation of cognitive activity of children of middle preschool age by means of simple experiments.*

Methods: *theoretical (analysis of psychological and pedagogical, philosophical, scientific and methodological literature to determine the specifics of cognitive activity of children of middle preschool age); comparison, systematization, description of the content and organizational forms and methods of organizing simple experiments in preschool education; comparison of research results in order to reveal the features of the phenomenon under study.*

Results. *Organizing simple experiments for middle preschool children makes it possible to implement unique steps in the preschool child's understanding of the world in STEAM education and to form cognitive activity: we create an emotional image of an object using painting, music, dance, literature; we complement and compare impressions from objects of living and inanimate nature, we activate the child's own experience during experiments and experiments with plants and objects of inanimate nature; we move from an emotional image of an object of nature to a scientific one, which involves mastering the goals of sustainable development and their understanding at the level of preschool childhood.*

Originality. *The research materials can be used in the activities of preschool educators, as well as during their professional training, scientific and pedagogical training of masters. Also during the teaching of professional disciplines, the organization of pedagogical practice, scientific and research work, research group work, in the system of advanced training of pedagogical workers for self-improvement and personal growth through the formation and development of cognitive activity of children of middle preschool age by means of simple experiments.*

Conclusions. *Simple ones are an important condition for the formation of cognitive activity in children of middle preschool age and activate the processes of cognitive interest in children. Simple experiments as a means of forming cognitive activity in the context of sustainable development ideas are possible if certain requirements are met.*

Key words: *simple experiments, cognitive activity, formation, preschool education institution, STEM education, STREM education, sustainable development.*

REFERENCES

1. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity* [Basic component of preschool education]. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Babyuk, T. Y. (2012). *Orhanizatsiia doslidnytsko-eksperymentalnoi diialnosti ditei u pryrodі* [Organization of research and experimental activities of children in nature]. FOP Syssyn O. V.
3. Bila, I. M. (2009). *Rozvytok piznavalnoi diialnosti doshkilnykiv* [Development of cognitive activity of preschoolers]. PP Moshynskiy V. S.
4. Bilan, O. I. (2017). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnogo viku "Ukrainske doshkillia"* [Development program for preschool children "Ukrainian Preschool"]. Mandrivets.
5. Buzduhan, O. A., & Yehorova, H. M. (2019). Pedahohichni umovy vykhovannia piznavalnoi aktyvnosti ditei starshoho doshkilnogo viku u protsesi oznaiomlennia z otouchiuchoiu diisnistiu [Pedagogical conditions for fostering cognitive activity in older preschool children in the process of familiarization with their environment]. *Doshkilna osvita u vymiri suchasnosti: pedahohichniy almanakh*, 11–16. FOP Bondarenko M. O.
6. Voitovych, N. (2021). Doslidno-eksperymentalna diialnist ditei v pryrodі v konteksti STEM-osvity [Research and experimental activity of children in nature in the context of STEM education]. In *Kliuchovi pytannia naukovykh doslidzhen u sferi pedahohiky ta psykholohii u XXI st.* (pp. 28–31). Hromadska orhanizatsiia "Lvivska pedahohichna spilnota".
7. Diachuk, M. (2022). Formuvannia piznavalnoi aktyvnosti ditei serednoho doshkilnogo viku zasobom neskladnykh doslidiv [Formation of cognitive activity of middle preschool-age children through simple experiments]. In *Naukovyi prostir studenta: poshuky i znakhidky* (Part 1, pp. 97–102). NPU imeni Drahomanova.
8. Krutii, K. (2021). Rozvytok navychok krytychnoho myslennia u doshkilnykiv [Development of critical thinking skills in preschoolers]. *Doshkilne vykhovannia*, (11), 3–6.
9. Sadova, T. A., & Rudakova, A. O. (2017). Formuvannia piznavalnoi aktyvnosti doshkilnykiv yak psykholoh-pedahohichna problema [Formation of cognitive activity of preschoolers as a psychological and pedagogical issue]. *Molodyi vchenyi*, (10.1). <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10.1/13.pdf>
10. Stalyi rozvytok [Sustainable development]. (n.d.). <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvytok>
11. Shumei, L. T. (2008). Maleńki doslidnyky. Orhanizatsiia poshukovo-doslidnytskoi diialnosti ditei [Little researchers. Organization of children's exploratory-research activity]. *Palitra pedahoha*, (5), 15–18.

12. Shvets, O. V. (2020). Doslidno-eksperymentalna diialnist v pryrodі yak zasib rozvytku tvorchoi dytyny doshkilnoho viku [Research and experimental activity in nature as a means of developing a creative preschool child]. In *Vid tvorchoho pedahoha do tvorchoi dytyny: harmoniia partnerskoї vzaiemodii* (pp. 338–340). Milenium.
13. Shcherbakova, K. (1990). Rozvyvaty piznavalnu aktyvnist dytyny [Developing a child's cognitive activity]. *Doshkilne vykhovannia*, (11), 8–9.
14. Aksionova, O. P., Anishchuk, A. M., Artemova, L. V., et al. (2019). *Ia u Sviti. Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennia do shesty rokiv* [I in the World: Development program for children from birth to six years]. TOV "MCFER_Ukraina".